

SAMUEL GREGG: DE CE MAX WEBER NU A AVUT DREPTATE

Autor: Teodora Nichita | 4 ianuarie 2022

Un articol de Samuel Gregg, pentru Public Discourse

Articol original: Why Max Weber Was Wrong

Renumita legătură dintre protestantism și capitalism – care a fost articulată pentru prima dată de Max Weber și care acum este acceptată de către mulți – este suspectă din punct de vedere teologic, atacabilă din punct de vedere empiric și în mare măsură incidentală. În continuare, vă prezentăm un fragment din noua carte a lui Samuel Gregg, *Tea Party Catholic*.

Max Weber este recunoscut pe bună dreptate pentru multe lucruri, dar mai ales pentru faptul că a dezvoltat o teorie cu privire la relația dintre capitalism și religie. *Etica Protestantă și Spiritul Capitalismului* continuă să aibă o influență considerabilă, nu în ultimul rând pentru că această operă a devenit fundamentală în literatura sociologică care tratează acest subiect.

Având la bază o serie de prelegeri pe care le-a ținut în timpul unei vizite în America în 1904, argumentul central al *Eticii Protestante* a lui Weber este că natura capitalismului trebuie să fie înțeleasă dincolo de simpla producție și simplul schimb al bunurilor realizate într-un anumit mod (de exemplu, schimbul liber) și într-un anumit cadru instituțional (spre exemplu, statul minimal). În esența sa, insistă Weber, capitalismul reprezintă *o stare de spirit*: o perspectivă care implică, printre altele,

subordonarea emoțiilor, obiceiurilor, tradițiilor, folclorului și mitului modului de funcționare al rațiunii instrumentale.

Însă cea mai controversată ipoteză a lui Weber este că unirea decisivă dintre această formă de raționalitate și practicile economice s-a realizat pentru prima dată în zonele predominant protestante din Europa. Weber are aici în minte țări precum Marea Britanie sau Olanda, a căror populație era alcătuită dintr-un număr mare de puritani și calviniști, mulți dintre ei migrând în America de Nord în secolul al XVII-lea. Aceste forme de protestantism, afirmă Weber, au cultivat printre adepții lor credința conform căreia nu trebuie să își piardă timpul cu hobby-uri superficiale, jocuri și divertisment. În schimb, creștinii ar trebui să se dedice total vocației pe care Dumnezeu le-a hărăzit-o. Weber crede că aceste forme de protestantism, și în special doctrina predestinării, i-au ajutat pe oameni să dezvolte mai departe acel tip de concentrare și disciplină a muncii care sunt niște deprinderi esențiale pentru crearea și menținerea economiilor de piață.

Conform lui Weber, acești protestanți asceți nu credeau că este posibil ca prin intermediul unor fapte bune să dobândească viața de apoi. Existau doar două posibilități: se aflau sau nu printre cei aleși. Weber argumentează că o anumită interpretare a lui Calvin sugerează că unul dintre indicatorii prin care un om putea să își dea seama dacă a fost sau nu ales era îmbogățirea. Mai departe, teoria sa mai susținea că îmbogățirea îi încuraja pe oameni să se considere predestinați să fie salvați. La rândul său, acest lucru ar fi cultivat un anumit spirit care îi motiva pe credincioși să se îmbogățească.

La o privire superficială, argumentul lui Weber pare să aibă destul de mult sens. La urma urmelor, multe țări având culturi catolice, cum ar fi Portugalia sau Spania – să nu mai menționăm și aproape toate țările din America Latină – au rămas în urmă comparativ cu alte țări din Occident în ceea ce privește dezvoltarea economică. Însă o analiză mai detaliată a afirmațiilor lui Weber demonstrează că acestea nu sunt atât de corecte.

Spre exemplu, acuratețea interpretării teologiei calviniste făcută de Weber este discutabilă. *Confesiunea de la Westminster* – mărturisirea de credință care a dominat teologia calvinistă și prezbiteriană din secolul al XVI-lea încoace, și de care Weber s-a folosit în dezvoltarea ideilor sale – indică faptul că noțiunea de „vocație” în gândirea puritană și calvinistă este dificil de reconciliat cu sensul pe care Weber îl dă acestui termen. *Confesiunea* face o distincție clară între vocația lumească a

fiecărei persoane și vocația sa ultimă. Mai mult, vocația lumească a fiecărui om nu pare să constituie o contribuție pozitivă sau negativă la mântuirea acelei persoane.

Confesiunea de la Westminster accentuează de asemenea faptul că credincioșii trebuie să se asigure că vocația lor lumească nu îi distrage de la vocația mântuitoare. În contrast cu această variantă, Weber pare să îmbine cele două vocații. Iar în ceea ce privește vocația în sine, *Confesiunea* insistă asupra faptului că creștinii trebuie să urmărească acea vocație prin intermediul căreia Îl servesc cel mai bine pe Dumnezeu, mai degrabă decât cea care „îi face cei mai onorabili” în această lume. De nicăieri din text nu reiese un accent particular pe comerț, și cu atât mai puțin pe ideea că îmbogățirea reprezintă un fel de semn al faptului că ești ales.

În al doilea rând, datele empirice care dezmint legătura dintre protestantism și apariția capitalismului sunt consistente. Până și criticii catolici ai capitalismului modern au admis faptul că „spiritul comercial” a precedat Reforma cu cel puțin 200 de ani. Începând cu secolul al XI-lea, sintagma *Deus enim et proficuum* (“Pentru Dumnezeu și pentru Profit”) a început să apară pe registrele comercianților italieni și flamanzi. Însă asta nu reprezenta o versiune medievală a unei evanghelii a prosperității. Sintagma simboliza mai degrabă cât de natural se armonizau comerțul și credința pretutindeni în Europa medievală. Preocuparea pentru profit, comerț și succes comercial a dominat viața orașelor-stat din Italia de Nord medievală și renașcentistă și a orașelor din Flandra, ca să nu mai vorbim despre Republica Venețiană care a exercitat o influență extraordinară asupra activității comerciale în toată Marea Mediterană cu mult înainte de 1517.

Din perioada în care a scris Weber, au apărut multe lucrări științifice care demonstrează stadiul avansat al dezvoltării economice bazate pe piață în Evul Mediu. Între anii 1940-1950, cercetătorul belgian Raymond de Roover a scris numeroase articole care arată că, în timpul Evului Mediu, tranzacțiile financiare și bancare au atins un nivel al sofisticării comparabil cu cel din zilele noastre. De asemenea, *The Commercial Revolution of the Middle Ages*, scrisă de istoricul italiano-american al istoriei economice medievale europene, regretatul Robert S. Lopez, a dărâmat argumentele istorice care stăteau la baza tezei lui Weber. Lopez a demonstrat în detaliu modul în care Evul Mediu „a creat condițiile morale și materiale indispensabile pentru 1000 de ani de dezvoltare efectiv neîntreruptă.”

În ultimele decenii, istoricii Edwin Hunst și James Murray au arătat cât de mult a fost influențată perioada medievală de inovațiile remarcabile ce s-au dezvoltat în organizarea afacerilor. Aceștia au sugerat de asemenea că apariția modernității a prevestit de fapt expansiunea intervenției economice a statului și reglementarea cu scopul de a constrânge libertatea economică. Într-o manieră similară, sociologul Rodney Stark a reunit surse disparate din analiza istorică și economică pentru a arăta originile capitalismului și descoperirile majore în teoria și practica îmbogățirii în perioada medievală. Elementul central în analiza sa este evidențierea modului în care creștinismul occidental de dinainte de Reformă a avut o anumită perspectivă asupra lumii în care oamenii erau încurajați să își folosească rațiunea și creativitatea pentru a-și dezvolta resursele – inclusiv cele economice.

Aici mai putem adăuga faptul că, înainte de Adam Smith, una dintre cele mai elaborate gândiri despre natura contractelor, a piețelor libere, dobânzilor, salariilor și activității bancare care s-a dezvoltat *după* Reformă a aparținut gânditorilor spanioli scolastici ai secolelor XVI și XVII. Teologi cum ar fi Francisco de Vitoria OP, Martín de Azpilcueta, Juan de Mariana SJ și Tomás de Mercado OP au anticipat multe dintre argumentele invocate de Smith 200 de ani mai târziu.

Trebuie menționat însă că o mare parte din această gândire a apărut mai degrabă ca un efect secundar decât ca un rezultat al unei analize sistematice ca cea a lui Smith. În timp ce legăturile comerciale se extindeau peste tot în Europa în secolele de dinainte și de după Reformă, exista o creștere a numărului de penitenți care căutau sfaturi de la duhovnicii lor cu privire la dileme morale care aveau o pronunțată dimensiune economică. Care era prețul corect? Care era momentul când o persoană nu mai era obligată să accepte un contract? Când era dobânda legitimă? Când devenea ea camătă? Prin urmare, preoții au căutat la teologi răspunsurile la aceste întrebări. După cum subliniază Jürg Niehans în *History of Economic Theory*:

Scolasticii au descoperit că este necesar să coboare din lumea teologiei în viața de zi cu zi a unor realități economice, a capitalismului timpuriu, a comerțului internațional, a monopolului, a tranzacțiilor bancare, a schimbului internațional și a finanțelor publice. Tot ceea ce știau cei de la Școala de la Salamanca nu era cu nimic mai prejos decât ce formulase Adam Smith 200 de ani mai târziu, și cu mult mai sofisticat decât ceea ce

știu majoritatea studenților despre aceste subiecte în ziua de astăzi.

Chiar și atunci când ne referim la apariția capitalismului modern, o conexiune directă dintre acest eveniment și protestantism este foarte discutabilă. De exemplu, istoricul economic Jacques Delacroix a subliniat mai multe fapte din această perioadă pe care teoria lui Weber pur și simplu nu le poate explica. „Îmbogățirea Amsterdamului”, scrie Delacroix, „era întâlnită mai ales în rândul familiilor catolice; regiunea Renania, care era foarte avansată din punct de vedere economic, era mai degrabă catolică decât protestantă; Belgia, care era în întregime catolică, a fost a doua țară care s-a industrializat, cu mult înaintea altor țări protestante.”

O explicație mai bună a motivelor pentru care unele părți din Europa au rămas în urmă este influența absolutismului și a mercantilismului. Pentru noi, cuvântul „absolutism” înseamnă guvernare despotică. Însă epoca absolutismului, care a durat aproape în toată Europa din 1600 până în 1800 a fost un fenomen diferit. Bazându-se în special pe doctrina dreptului divin al regilor (o doctrină teologică care a fost disputată dintotdeauna de Biserica Catolică) pentru a-și justifica legitimitatea, absolutismul a fost asociat cu apariția statului-națiune dinainte de Reformă, dar care s-a răspândit după 1517.

Absolutismul s-a bazat pe convingerea că centralizarea puterii statului era calea către crearea unor societăți mai puternice și mai bogate. În viața comercială, absolutismul s-a manifestat în țări cum ar fi Prusia luterană, Franța catolică, Rusia ortodoxă prin înmulțirea restricțiilor asupra libertății economice. Guvernele au început să își asume direcționarea activității economice de la vârf către bază subvenționând exporturile, impunând tarife pe importuri și împuternicind monopoluri de stat pentru anumite tipuri de comerț sau produse care erau apoi vândute sau închiriate grupurilor de comercianți. Adam Smith a dat faimosul nume de *sistem mercantil* acestor tipuri de aranjamente economice.

Efectul mercantilismului asupra dezvoltării economiei moderne este greu de subestimat. Începând cu epoca marilor descoperiri geografice și până în secolul al XIX-lea (și în multe cazuri și mai târziu), America Latină catolică a fost în mare parte dominată de o cultură economică absolutistă. Stark susține că asta reprezintă una dintre cauzele fundamentale pentru care dezvoltarea economică a Americii Latine a fost mult mai lentă spre deosebire de cea a Statelor Unite ale Americii. Chiar și cea mai dominantă putere protestantă a secolului al XVIII-lea, Marea Britanie, s-a angajat în

practici mercantile în ciuda faptului că a respins o alunecare către absolutism cu un secol înainte. Și așa cum învață orice student despre Revoluția Americană, politicile economice mercantiliste ale Marii Britanii au contribuit semnificativ la izbucnirea Războiului de Independență.

Există multe alte lucruri de adăugat la aceste observații istorice. Ideea centrală este însă că răspândita asociere dintre o anumită formă de protestantism și capitalism este suspectă din punct de vedere teologic, atacabilă din punct de vedere empiric și în mare măsură incidentală. Însă aceste constatări nu au ca scop să propună în loc ipoteza conform căreia capitalismul modern s-ar fi construit pe baza unei „etici catolice”. Aceasta ar fi la fel de falsă. Ceea ce am încercat să facem a fost să remarcăm că o mare parte din analiza lui Weber pe acest subiect este chestionabilă și că acest lucru ar trebui recunoscut de către economiști, istorici și, mai presus de toți, de către catolici. Ar fi ironic dacă până și catolicii ar crede în teza lui Weber despre etica protestantă!

Imagine: Wikimedia Commons

Acest articol a fost tradus cu acordul publicației *Public Discourse*.